

Dussen in oorlogstijd (1939-1945)

Hotel De Zwaan aan de Sluis in Dussen, was zwaar beschadigd maar werd al snel weer hersteld

Lezing door Ton Lensvelt,
in samenwerking met Oranjevereniging Dussen,
op donderdag 24 oktober 2019 in MFA De Dussenaar.

Inhoud

Inleiding.....	3
Dussen in 1939.....	3
Mobilisatie 1939 en oorlogshandelingen mei 1940.....	5
Dussenaren onder de wapenen.....	6
Aanval Keizersveerse brug.....	7
Het leven gaat verder.....	9
Noodgeld en andere verordeningen.....	10
Distributie.....	11
Foute organisaties.....	12
Onderduikers in Dussen.....	13
Verzet en illegaliteit.....	14
Marius Nederveen, verzetsman uit Dussen.....	15
Ome Ot op de vlucht.....	16
Schuilplaats voor Engelse militairen.....	16
P A U Z E.....	18
Neergestorte vliegtuigen.....	18
Slachtoffer in het Rommegat.....	18
Operatie Fall Braun.....	20
Evacuatie.....	21
Janus Reijnaars geëvacueerd.....	22
Kolenschip aan de Sluis.....	22
‘Het schip van burgemeester Mol’.....	23
Gedwongen werken in Duitsland.....	25
Dubieuze rol marechaussees bij Arbeitseinsatz.....	26
Gevlucht uit Duitsland.....	27
Binnenlandse strijdkrachten.....	28
Mijnen ruimen.....	28
Afrekening.....	29
Ontploffing raadhuis Dussen.....	29
Verbitterd mens.....	30
Terugkeer en herstel.....	31
Meer oorlogsslachtoffers.....	32

Dia 1 Titel van de lezing 'Dussen in oorlogstijd'.

INLEIDING

De oorlog. Bij ons thuis werd er maar bar weinig over verteld. Over de watersnood werd nog wel eens verhaald, maar de oorlogsjaren bleven doorgaans onbesproken. 'Een angstige tijd' was alles wat mijn moeder erover kwijt wilde. De nare ervaring was zorgvuldig weggestopt. Enkele stille getuigen van de oorlog waren er nog wel: een doos sunlight-zeep op de vliering en een klein gietijzeren potkachelletje in het schuurtje. Beiden mochten beslist niet weg. Er zou maar weer eens oorlog komen...

Dia 2 Dussen vóór de oorlog

'Dussen in oorlogstijd' luidt de titel, maar we maken eerst even een wandeling door het dorp van 80 jaar geleden: Dussen in 1939.

DUSSEN IN 1939

In 1939 bestond het dorp uit een tweetal kernen: Dussen Binnen met de beide Hoeken, zeg maar het voormalige Muilkerk, en Dussen Sluis: het nieuwe Munsterkerk aan de dijk, van het Rommegat tot aan de Oudestraat. Verder waren er de buurtschappen Baan in het oosten en Korn in het westen. Het aantal inwoners lag rond de 1900¹, waarvan iets meer dan de helft katholiek en de rest protestants-christelijk. Het inwoneraantal was de laatste 10 jaar met 4,3% toegenomen.

Dia 3 De Sluis in Dussen

Het raadhuis stond aan de Sluis, waar ook de katholieke kerk, de pastorie van pastoor Janssens de Horion, het nonnenklooster met patronaatszaal, het gasthuis en de katholieke meisjesschool gevestigd waren. De katholieke jongensschool stond in de Dorpsstraat (thans Herbergier).

Dia 4 Kerken en school in Muilkerk

De protestantse kinderen kregen onderwijs in de school in de Achterste Hoek (thans Muilkerk) naast de gereformeerde kerk met de pastorie van dominee Hindriks. Wat verderop stond ook de christelijk- gereformeerde kerk.

Dia 5 Groeten uit Muilkerk

---

¹ Gem Dussen had op 31-12-1939 in totaal 3908 inwoners, 4.3 % stijging t.o.v. 1-1-1931

De hervormde kerk met de pastorie van dominee Van de Broek stond in Dussen Binnen. Daar stond ook het huis van de notaris, de dokter en korenmolen De Gunst. De openbare school aldaar was vijf jaar eerder gesloten.

Voor voortgezet onderwijs was men aangewezen op de Teekenschool in Geertruidenberg - de voorloper van de ambachtsschool - of de HBS of MULO in Waalwijk of Gorinchem.

Dia 6 Papierfabriek Maasmond N.V. bij Keizersveer

De agrarische sector was een belangrijke werkgever en hoewel de klompenindustrie al wat op zijn retour was, telde het dorp nog relatief veel van dit soort ambachtlieden. Daarnaast vonden nogal wat mensen emplooi bij de papierfabriek aan de Keizersveerse brug of bij de lokale middenstand. Veel meisjes waren 'in betrekking'.

Dia 7 Werken in Duitsland in 1939

Arbeidsbureaus vonden in 1938-1939 '**werk in Duitsland**' - waar de oorlogsproductie op dat moment in volle gang was - nog steeds 'passende arbeid'. Dat betekende dat bij werkweigering voor Duitsland de werklozensteun werd ingetrokken of men dat werd uitgesloten voor projecten van de werkverschaffing. Zodoende zijn in de jaren 1938-39 bijvoorbeeld Anton van de Pluijm uit het Rommegat (we zullen hem later nog tegen komen), met zijn broer Huub en zijn vriend Gerrit, de broer van Aart Peters, naar Duitsland gegaan als seizoenarbeider. En zij waren niet de enigen!

Dia 8 Praktijk dr. Van Vuure en notaris Rietra etc.

De gezondheidszorg was in handen van dokter Van Vuure en verloskundige juffrouw Van Voorthuizen. Het notariaat was toevertrouwd aan meester Rietra, die net als dokter Van Vuure zijn praktijk in Dussen Binnen had. Daar woonden ook oud-burgemeester Snijders en zijn opvolger H.J.M. Mol, alsmede voormalig wethouder Jan van Etten. Diens opvolger, Harry T. van Daal, was enige jaren daarvoor van de Korn naar Hank verhuisd.

Dia 9 Boerderij van Bastiaan G. Koekkoek in de Achterste Hoek

Wethouder Bastiaan Koekkoek had zijn boerderij in de Achterste Hoek. Adriaan Snijders, de zoon van de oud-burgemeester was vanaf 1939 aangesteld als gemeentesecretaris en Adriaan van Moergestel tot gemeenteontvanger. Voorts waren er twee ambtenaren: Pieter Hakman uit Almkerk en Arnoldus W.M. van Gent uit Dussen. Toon Jans werd in 1942 aan het team toegevoegd, met name om ambtelijke steun te bieden aan het verzet.

Dia 10 Antoniusprocessie opgesteld aan de Sluis. De toneelvereniging in de patronaatszaal van het klooster. Simon Sagt doelman van Dussensche Boys.

Ontspanning vond men in het verenigingsleven van de eigen zuil of in de gelagkamers van de talrijke herbergen die Dussen toen nog rijk was, waarvan de belangrijkste waren: De Koppelpaarden en De Zwaan aan de Sluis.

Ook de patronaatszaal in het klooster in het Rommegat vervulde een belangrijke rol op dit gebied. Feestelijke hoogtepunten waren de jaarlijkse kermis, de Antoniusprocessie en Koninginnedag.

Dia 11 Foto bij het afscheid van burgemeester J.J.H. Snijders in 1939.

Staannd v.l.n.r.: A. van Vugt, A.W. Leeggangers, A. Snijders (de nieuwe gemeentesecretaris en als zodanig opvolger van zijn vader), Harry T. van Daal (in 1936 gemeenteraadslid, later wethouder), M. Millenaar, A.C. Heesters.

Zittend v.l.n.r.: A. Berm, Joh. van Balkom, Bastiaan G. Koekkoek (wethouder), burgemeester Snijders met echtgenote (in 1939 opgevolgd door burgemeester H.J.M. Mol), J.H.A.M. van Etten (wethouder, later werd deze functie bekleed door Harry van Daal), G. van Rijswijk en P. van de Zouwen.

MOBILISATIE 1939 EN OORLOGSHANDELINGEN MEI 1940

Dia 12 Mobilisatie 1939

Omdat door de toenemende dreiging uit het oosten een oorlog onvermijdelijk leek, werd in 1939 een algemene mobilisatie door de regering bevolen.

Dia 13 Mobilisatieoproep dienstplichtigen en Landstorm

Alle dienstplichtigen, vijftien lichten van 1924 tot en met 1938 moesten opkomen; de lichte 1939 was al onder de wapenen. Ook de Bijzondere Vrijwillige Landstorm - niet te verwarren met de latere Nazi-variant - werd gemobiliseerd.

Zij betrokken de wacht op strategische plaatsen. Nog niet eens zó slecht bewapend, maar van hoog tot laag slecht geoefend en vooral ook mentaal onvoorbereid op wat oorlog betekende.

Dia 14 Bastiaan G. Koekkoek als soldaat

Een groot deel van de Dussense jongeren werd opgeroepen. De rest werd geacht zich als vrijwilliger aan te melden voor de Luchtbeschermingsdienst (LBD) die kort daarvoor was opgericht.

Dia 15 Soldaat Jan Heijmans Pzn onder dienst

Het had een flinke invloed op het economische en sociale leven van het dorp. Jonge gezinnen werden ontwricht omdat vader onder dienst moest. Boeren kwamen midden in de oogsttijd voor een deel zonder arbeiders te zitten, net als andere werkgevers. Het verenigingsleven kwam tot stilstand.

Dia 16 Afgebroken woningen in Uppel

Vanuit Uppel werden in Dussen de eerste oorlogsevacees opgevangen. Hun huizen waren namelijk gesloopt omdat deze in het schootsveld lagen van het fort aan de Tol. Ze vonden in Dussen een gastvrij onthaal.²

Bij het uitbreken van de oorlog, in mei 1940, kregen burgemeesters in de regio opdracht om NSB'rs in hun gemeente te arresteren en deze te laten opsluiten in Fort Altena. In Werkendam en De Werken werden enkele tientallen NSB'rs ingerekend waaronder de vrouw van Mussert. In Dussen zijn mij geen arrestaties bekend.

Dussenaren onder de wapenen

Van de grote groep jonge Dussenaren tussen de 18 en 36 jaar die werd opgeroepen om het land mee te verdedigen, ondergingen de meesten dat lot in anonimiteit. Slechts van enkelen waren we in de gelegenheid hun verhaal op te tekenen.

Dia 17 Cor Bouman, klompenmaker aan de Baan

Een van hen was **Cor Bouman** (1908-1993), klompenmaker aan de Baan, maar tevens gewaardeerd tekenaar en schrijver. Hij werd ingezet bij de verdediging van de zogenaamde Peel-Raamstelling. Tijdens gevechtshandelingen met de Duitsers raakte Cor gewond en verloor één oog. Na hun overgave, maar nog steeds strijdvaardig, wierp hij zijn mitrailleur in het kanaal van Zijtaart, om te voorkomen dat die in handen van de vijand zou geraken.

Dia 18 Kaartje van de Peel-Raamstelling in Oost-Brabant

Zes man van zijn Regiment Infanterie kwamen om bij Veghel-Zijtaart. Daaronder ook soldaat Wilhelmus Petrus Prinsen, schippersknecht uit Hank. Die sneuvelde in een gevecht met Duitse pantserwagens aan de westzijde van het kanaal.

Dia 19 Jos Verhoeven en Nol van Gennip ingekwartierd in Lieshout

Jos Verhoeven en Nol van Gennip waren eveneens in de Peel gelegerd, bij Lieshout. Echte oorlogshandelingen hebben zij niet meegemaakt. Toen de overgave nabij was, kregen ze opdracht hun stellingen te verlaten en naar het noorden terug te trekken. Ze werden ingekwartierd te Heesselt (aan de Waal), westelijk van Tiel. Na de overgave waren ze een aantal weken krijgsgevangen in Leerdam. Nadat ze een verklaring ondertekend hadden, dat ze de nieuwe machthebbers geen schade zouden berokkenen, werden ze vrijgelaten en mochten ze naar huis.

---

² *Nieuwsblad voor Gorinchem e.o.*, artikel in uitgave van 6 september 1940.

Via het Nederlandse Rode Kruis ontving de familie Van den Oven uit Dussen in november 1943 tijding dat hun zoon en broer **Johannes van den Oven** zich als Japanse krijgsgevangene op Java bevond.³

Dia 20 Werken voor de Jappen aan de Birma spoorlijn

Ook **Johannes (Jan) Wilhelmus Heessels (1898-1943)** was als eerste luitenant in Nederlands-Indië gelegerd. Hij was er na de overgave tevens actief in het Indisch verzet, maar werd gevangen genomen en te werk gesteld aan de beruchte Birma spoorlijn. Hij overleed als gevolg van de geleden ontberingen in Tamarkam in Thailand.

Dia 21 Gert Schermers bij de bruggen over de Maas bij Blerick

Gert Schermers van de Kornse Buitenkade was gelegerd in Blerick en belast met de bewaking van de verkeersbrug en spoorbrug over de Maas tussen Venlo en Blerick. De bruggen werden opgeblazen en op hun terugtocht dwars door Brabant naar Zeeland werden ze herhaaldelijk beschoten. Via Zeeuws-Vlaanderen en België kwamen ze uiteindelijk in Duinkerken terecht.

Dia 22 Wrak van s.s. Pavon op het strand

Met 1500 man scheepten ze zich in op s.s. Pavon met als bestemming de Franse marinehaven La Rochelle. Onderweg werden ze echter gebombardeerd waarbij veel slachtoffers te betreuren waren. Het heerlijk gehavende schip werd in Noord-Frankrijk op het strand gezet.

Na enkele omzwervingen en meerdere hachelijke situaties werden ze krijgsgevangen gemaakt door de Duitsers. Na verloop van tijd mochten ze vanuit Noord-Frankrijk per fiets terug naar Nederland waar ze op zaterdag 1 juni 1940 in Breda arriveerden. Voor hen duurde de oorlog een kleine vier weken. Het thuisfront wist ondertussen van niets.

Aanval Keizersveerse brug

Dia 23 Oorlogsdagen, aanval op Keizersveerse Brug

Tijdens de mobilisatie werden langs de Bergsche Maas een viertal strategische plaatsen bewaakt. Bij de Heusdense Brug, Drongelse Veer, Capelsche Veer en Keizersveerse Brug waren eenheden gelegerd welke in grootte varieerden tussen de 80 en 100 manschappen.

Dia 24 Soldaten te gast op het gemeentehuis

Voor de soldaten bij Capelsche Veer onder bevel van luitenant H. Hebels werden bij café De Koppelpaarden van Koos Leemans enkele

---

³ Streekarchief Land van Heusden en Altena (SALHA), *Heusdens Nieuwsblad*, 12 november 1943.

ontspanningsavonden georganiseerd. De organisatie was daarvoor met de collectebus door het dorp gegaan

Dia 25 Kazemat op de noordoever bij Keizersveer

Bij de inval van de Duitsers, op vrijdag 10 mei 1940, vlogen er zo'n 200 Duitse vliegtuigen over de brug bij Keizersveer. De brug werd bewaakt door een detachement met 84 manschappen onder bevel van kapitein Zoutewelle, en beschikte over 3 lichte mitrailleurs en de bewapening van 2 rivierkazamatten (kanon en zware mitrailleur).

Dia 26 Duitse Stuka met hakenkruis

De vliegtuigen werden onder vuur genomen maar omdat de mitrailleurs niet voorzien waren van luchtdoelaffuiten, zonder succes. Nog diezelfde middag werden bij de papierfabriek deze affuiten alsnog gemaakt wat resulteerde in 3 neergeschoten vliegtuigen welke evenzoveel mitrailleurs opleverden.

In Dussen zagen de inwoners de Stuka's ook overvliegen. Op een ervan was het Hakenkruis op de staartvleugel goed te zien omdat het steeds lager vliegend naderbij kwam. Tot het in het Noordeveld neerstortte. De twee bemanningsleden wisten eruit te springen. Zij werden door in Almkerk gelegerde Nederlandse militairen gevangen genomen.⁴

De volgende dag werd de brug door een bommenwerper bestookt maar de bommen misten hun doel. Van terugtrekkende Nederlandse troepen hoorde men dat de Moerdijkse brug al in Duitse handen was en dat de moffen in aantocht waren. Twee dagen later werd de Keizersveerse brug aangevallen door Duitse militairen vanuit Raamsdonksveer/Geertruidenberg.

Dia 27 Situatie tijdens Duitse aanval op Keizersveerse brug

In het verslag over deze militaire operatie werd het moedige gedrag van dokter Van Vuure hierbij geprezen. Een citaat uit het verslag: 'Burgergeneesheer Dr. T. W. van Vuure, arts te Dussen die zich - aangezien het detachement niet over een officier van gezondheid beschikte - op verzoek van Kapitein Zoutewelle beschikbaar stelde om de gewonden in de **barak** te verzorgen en hiermede rustig doorging, ook nadat het vijandelijk artillerievuur rondom de barak viel.'

Dia 28 Uiteindelijk werd de brug opgeblazen

De details over de aanval bespaar ik u. Op 13 mei 1940 trokken de Nederlandse troepen zich terug richting de Merwede en werd de brug opgeblazen om te voorkomen dat ze in Duitse handen viel. Gek genoeg paste dat perfect in de

---

⁴ Website geschiedenis van Gereformeerde kerk in Dussen.

plannen van de Duitsers. Die hadden namelijk de brug bij Moerdijk al in handen en hun aanval op Keizersveer was bedoeld om te voorkomen dat terugtrekkende Nederlandse troepen vanuit zuiden zich in de vesting Holland zouden kunnen hergroeperen.

HET LEVEN GAAT VERDER

Dia 29 Bezettingstijd

De zomer van 1940 was zoals dat heet ‘een mooie zomer’. Na aanvankelijk in krijgsgevangenschap gezeten te hebben, keerden de dorpsgenoten druppelsgewijs weer terug in Dussen. Eind augustus 1940 arriveerden de laatste twee Dussense militairen terug in het dorp.

Dia 30 Oproep van de regering

Na de schok van de Nederlandse overgave, nam het gewone leven in Dussen vrij snel weer zijn gewone loop. Wel kreeg een viertal Dussenaren door de rechtbank in Den Bosch drie tot acht maanden hechtenis opgelegd, omdat zij zich door militairen achtergelaten goederen zoals levensmiddelen, dekens, schoenen, etc., onrechtmatig hadden toegeëigend. Daar stond tegenover dat een collecte voor de wederopbouw maar liefst 884 gulden opleverde.

Dia 31 Schets restauratie kasteel

Men ging weer aan het werk, de kinderen naar school en op zondag ontmoette men elkaar in de kerk. Het openbaar bestuur bleef in handen van de vertrouwde personen en ook het gezag (politie) bleef op zijn post. De restauratie en verbouwing van het kasteel tot raadhuis vorderde gestaag.

Het dorpsbestuur had wel regelmatig van doen met zogenaamde Duitse controleurs, die instructies kwamen geven over het beleid en de uit te voeren maatregelen. Het was voor de zittende bestuurders en de ambtenaren dan ook een voortdurend laveren tussen deze instructies van de Duitsers, hun loyaliteit aan de bevolking en hun eigen geweten.⁵

Dia 32 Vlaswieden aan de Nieuwesteeg in 1942

De pluimvee- en konijnenvereniging organiseerde haar jaarlijkse wintertentoonstelling, de landbouworganisaties hielden hun voorlichtingsavonden en ook de voorjaarskeuring voor springstieren vond normaal doorgang. De ANWB verzorgde een filmvoorstelling bij Hotel De Zwaan.

---

⁵ Interview met gemeentesecretaris A.A. Snijders bij het 40-jarig ambtsjubileum, in: *Nieuwsblad voor het Land van Heusden en Altena*, 12 november 1970.

Dia 33 Jan Lensvelt en Rie van Dijk getrouwd op 1 mei 1941

Jan Lensvelt en Rie van Dijk trouwden en vierden feest bij Koos Leemans en het echtpaar L. Schoenmakers-J. Schalken vierde hun diamanten huwelijksfeest in het gasthuis Sint Petrus Stoel in het Rommegat.

Het gouden priesterfeest van pastoor Janssens de Horion was aanleiding voor een, overigens ingetogen, parochiefeestje.

Dia 34 Drieling geboren bij de familie Colijn-de Jong

Bij C.A. Colijn-de Jong in de Bosschen werd een drieling geboren; de laatste keer dat zoiets gebeurde was al bijna een eeuw geleden. De aanvraag van de kasteleins voor dansverlof tijdens de kermis van Dussen werd door de gemeente - gezien de omstandigheden - afgewezen.

Opmerkelijk was de toename van het kerkbezoek, althans in de katholieke kerk aan de Sluis. Het aantal communie-uitreikingen steeg er van 23.000 vóór de oorlog, naar 34.000 hosties in 1943; een stijging van bijna vijftig procent.

Doorsnee genomen: Gewone dingen van gewone mensen.

Voorlopig liet de eerste Duitse soldaat in Dussen nog op zich wachten. Dat betekende echter niet dat men niets merkte van de bezetting.

Noodgeld en andere verordeningen

Dia 35 Noodgeld uit 1940

Om een eventueel acuut tekort aan baar geld op te vangen, werd in mei 1940 in Dussen het eerste noodgeld gedrukt. Of dat het ook daadwerkelijk in roulatie kwam, wordt betwijfeld.

Ook werd de Duitse Tijd van kracht, waarbij de klok een uur en een kwartier vooruit werd gezet.

Dia 36 Lichtbaken in Meeuwen

Was het in Dussen dus nog relatief rustig. De bewoners aan de Baan zullen zeker de gebeurtenissen in Meeuwen meegekregen hebben. In december 1940 werd door de Duitsers namelijk een lichtbaken opgericht in een weiland ten noorden van Meeuwen. Deze hoge mast met elektrisch draailicht was een oriëntatiepunt voor Duitse vliegtuigen op weg naar Engeland en straalde een grote hoeveelheid licht uit over de omgeving. Tussen december 1940 en januari 1942 werden een tiental Britse luchtaanvallen uitgevoerd op dit lichtbaken. In januari 1942 werd het afgebroken, waarna de luchtaanvallen stopten.

Dia 37 Persoonsbewijs

Vanaf 1941 moest iedereen een persoonsbewijs bij zich dragen, waarbij in dat jaar in Dussen twee overtredingen werden geconstateerd. Het ziekenfonds werd verplicht. Een andere maatregel uit 1941 die op minder weerstand stuitte was de verplichting voor alle scholen tot het geven van het vak lichamelijke opvoeding, waarvoor in Dussen de inrichting van de gymzaal van de katholieke jongensschool werd verbeterd.

Dia 38 Winterhulp Nederland en verduistering

De Winterhulp ging bestaande hulporganisaties vervangen. Populair waren de collectes ervoor niet. Een geveugelde uitspraak was dan ook: “Geen knoop van mijn gulp, voor de Winterhulp”.

Ramen dienden verduisterd te worden, waarbij in Dussen in 1941 twee overtredingen te noteren vielen. Later volgde de invoering van de spertijd van 20 tot 4 uur. Vakbonden werden verboden en het kerkelijk jeugdwerk werd in de ban gedaan.

Dia 39 Distributie en andere maatregelen

Distributie

Geleidelijk aan werden echter meer vervelende maatregelen ingevoerd. Om te beginnen de verdergaande distributie.

Dia 40 Distributie-stamkaart en -bonnen

Suiker was al vanaf oktober 1939 op de bon. Thee, koffie en rookwaren vielen als eerste onder de nieuwe distributiebepalingen. Al snel waren zij alleen nog als surrogaten verkrijgbaar.

Dia 41 Distributiemedelingen in de krant

Andere eerste levensbehoeftes volgden. H. van Anrooij uit Nieuwendijk werd in januari 1941 aangesteld als hoofd van de distributiedienst in Dussen. Onder andere via de regionale kranten werden de maatregelen bekend gemaakt.

Dia 42 Het grote roven is begonnen!

Goud, zilver en andere edelmetalen moesten worden ingeleverd (juli 1940) en wat later (juni 1941) ook al het koper, lood, tin en nikkel.

Om het luisteren naar Radio Oranje te dwarsbomen moesten in 1943 radio's ingeleverd worden en ook allerlei andere zaken zoals: fietsen, paarden en kerkklokken. De 'Grote Klok' in de kerktoren aan de Sluis werd in 1943 geroofd. Daarbij werd door de Duitsers Stoof uit Breda ingeschakeld.

Die maatregelen bleven ná de oorlog nog heel lang na-smeulen. Zelfs 43-jaar na de bevrijding, bij het E.K.-voetbal in 1988 in Duitsland, toonde een Oranje-

supporter op de tribune nog een spandoek met daarop de tekst: ‘Oma, we hebben je fiets gevonden!’

In de herfst van 1942 werd een verbod uitgevaardigd om zich in de Biesbosch te vestigen. Bedrijven en detailhandelaren werden gedwongen zich aan te sluiten bij een brancheorganisatie en op termijn zelfs hun activiteiten te staken, waardoor werknemers op straat kwamen te staan en gevaar liepen te worden opgeroepen om te gaan werken in Duitsland.

Foute organisaties

Dia 43 De Landstand

Agrarische bedrijven werd de Nederlandse Landstand opgedrongen (1941); een fusie van de NSB-boerenorganisatie Boerenfront en de Nationale Bond Landbouw en Maatschappij. Ze diende de voedselvoorziening zeker te stellen. Veel boeren werden verplicht een deel van hun grasland te scheuren en graan te verbouwen.

Sommige boeren werden lid van de Boerenraad, onderdeel van de Nederlandse Landstand. Dussen kende vier Boerenraadleiders waaronder een boerenzoon die de Landjeugd vertegenwoordigde. Ze hielden elke woensdagmorgen zitting in het raadhuis aan de Sluis.

Dia 44 Foute organisaties

Ook in Dussen waren er mensen die zich aangesproken voelden door de ideeën van het Duitse Nationaalsocialisme. Een collecte voor de omstreden Winterhulp bracht in Dussen zelfs drie keer zoveel op als in Woudrichem of Almkerk. Enkel inwoners werden lid van de NSB, WA of van het NAF, de door de Duitsers in het leven geroepen vakvereniging.

Dia 45 Vrijwillig werken in Duitsland

Ook bleken enkele personen bereid om vrijwillig in Duitsland te gaan werken en daarmee de oorlogseconomie op peil te houden. Bij de papierfabriek meldden zich bijvoorbeeld 2 ongehuwde werknemers maar die kwamen na een ‘goed gesprek’ met de leiding alsnog tot bezinning.

Dia 46 Surogaat producten en zwarte handel

Toen veel op de bon ging, werd er illegaal vee verkocht (in 1943 in Dussen één overtreding) en geslacht (in 1941 in Dussen vijf veroordelingen). De opgelegde boetes waren hoog: van 60 tot wel 200 gulden. Ook werd clandestien graan gemalen of werden anderszins landbouwproducten aan het officiële circuit van voedselvoorziening onttrokken.

Tabak bleek gewild en attractief op de zwarte markt. Meestal was dat om in eigen behoefte of die van familie, buren, vrienden en bekenden te voorzien maar sommigen verdienden grof geld aan de zwarte handel in van alles en nog wat.

Dia 47 Tientje van Lieftinck

Toen na de bevrijding de geldzuivering van start ging (Tientje van Lieftinck) staken twee Dussenaren in de feesttent aan de Molenkade ter gelegenheid van de eerste naoorlogse kermis nogal uitdagend hun sigaar aan met een (waardeloos geworden) briefje van honderd gulden, voor die tijd meer dan een maandsalaris.

ONDERDUIKERS IN DUSSEN

Dia 48 Onderduikers in Dussen

Nadat de Duitsers in 1943 de zogenaamde Arbeitseinsatz invoerden, waarbij groepen jonge mensen verplicht werden om in Duitsland te gaan werken, begon het lokale verzet zich te ontwikkelen en ontstond er een organisatie om onderduikers op te vangen en te ondersteunen.

Dia 49 Arbeidsinzet en het 'advies' van de illegaliteit.

Vooraf via protestants-christelijke organisaties werden onderduikadressen uitgewisseld, ook voor joodse vluchtelingen. De leiding van de katholieke kerk was terughoudender en stelde zich op het standpunt dat de overheid gehoorzaamd diende te worden, hoewel uitzonderingen ook hier de regel bevestigden. Wel werd het nationaalsocialisme afgewezen en werd aanhangers van de NSB al vanaf 1934 de communie geweigerd.

Aan de Kornse Buitenkade zat een joods meisje ondergedoken bij Ben Schermers. Zij heeft de oorlog overleefd en is later naar Israel geëmigreerd. Ook dominee Hindriks uit de Muilkerk heeft gedurende de bezettingsjaren een joods meisje in zijn gezin opgenomen.

Dia 50 Gerrit Harmsen in Berlijn

Onderduiker Gerrit Harmsen (1921-1975) was afkomstig uit Rotterdam, Hillegersberg en werd in de omgeving van Berlijn te werk gesteld. De omstandigheden waren redelijk, al moest hij de nachten doorbrengen in een gebouw waarvan geen ruit meer heel was. Tijdens een bombardement werd hij getroffen door een granaatscherf, waardoor ziekenhuisopname noodzakelijk bleek. Eenmaal weer uit het ziekenhuis ontslagen, kreeg hij verlof om enkele weken naar Nederland te gaan.

Dia 51 Gerrit Harmsen als chauffeur voor dokter Van Vuure

Hij dook echter onder en kwam in Dussen terecht bij de familie Jan van Etten in Dussen Binnen. Dokter van Vuure, die enkele huizen verderop zijn praktijkwoning had, ontfermde zich over Gerrit en nam hem als chauffeur in dienst. Als zogenaamde beampte in dienst van de bevolkingsgezondheidszorg was hij daarmee redelijk beschermd voor regelmatig terugkerende razzia's.

Dia 52 Vervalst persoonsbewijs van Jan Klootwijk, alias Jan Huizer

Jan Klootwijk kwam ook uit Rotterdam en besloot in 1943 onder te duiken. Via het netwerk van regionale dominees kwam hij in contact met de familie Schermers in Dussen. Hij arriveerde aldaar in oktober 1943 en werkte een tijdje in het mattenkloppersfabriekje van Leen Koops (Leko).

Commies Gerrit van Rijswijk bezorgde Jan een vervalst persoonsbewijs onder de naam Jan Huizer, met als geboortejaar 1920, omdat dat jaar net buiten de Arbeitseinsatz viel. Via hetzelfde kanaal werd hij ook voorzien van de noodzakelijke bonkaarten.

Hoewel de aanwezige onderduikers in een klein dorp als Dussen vrij algemeen bekend waren en in het dorp ook mensen woonden die lid waren van de NSB of anderszins sympathieën koesterden voor de Nazi-ideeën, is mij slecht één geval bekend (Casa Cara) waarbij het vermoeden bestaat dat een onderduiker verraden werd.

Wel werd er door de Duitsers regelmatig gecontroleerd. Eén keer gebeurde dat op een zondag bij de gereformeerde kerk in de Muilkerk. De dominee maakte dat toen vanaf de kansel bekend en adviseerde de aanwezige onderduikers om door de achteruitgang van de kerk, via het Kornsepad, naar de molen in het Noordeveld te vluchten. Onderduiker Jan Klootwijkverbaasde zich erover hoeveel mensen er toen opstonden en met hem de kerk via de achterdeur verlieten.⁶

VERZET EN ILLEGALITEIT

Dia 53 Verzet en illegaliteit

In 1941 werd door Gert Schermers een lokale afdeling opgericht van de O.D. (Orde Dienst). Hiervan werden vooral ex-militairen lid. In eerste instantie leidde deze groep een sluimerend bestaan, maar toen er steeds meer onderduikers in Dussen kwamen, begon men activiteiten te ontwikkelen. Zo werden na de invoering van de Tweede Distributiestamkaart distributiekantoren overvallen om bonkaarten voor de onderduikers te bemachtigen. De eerlijkheid gebiedt te zeggen dat deze 'overvallen' in sommige gevallen met de beheerders van het depot vooraf waren afgesproken. Niettemin was het gevaarlijk werk. Gert

---

⁶ Het interview met Jan Klootwijk vond plaats op 10 augustus 2011.

Schermers kreeg dan ook van burgemeester Mol de waarschuwing dat hij bovenaan de lijst stond om opgepakt te worden, waarop hij besloot een tijdje naar zijn schoonouders in Hagoort te verkassen.

Dia 54 Illegale krantjes tijdens de oorlog

Parallel aan de lokale O.D. groep ontstond een distributienetwerk voor het verspreiden van illegale bladen zoals: *Trouw*, *Ons Volk* en *Je Maintiendrai*. Van het een kwam het ander en enkele leden van deze netwerken waagden zich aan nog meer actieve verzetsdaden zoals deelname aan acties van regionale knokploegen. Een van hen was Marius Nederveen.

Marius Nederveen, verzetsman uit Dussen

Dia 55 Marinus Nederveen en verloofde

Maar Nederveen (1920-1944) begon met het helpen om onderduikers een veilige schuilplaats te bezorgen. Ook was hij belast met de verzorging en verspreiding van illegale bladen als *Ons Volk* en *Trouw* in Dussen en omstreken. Begin 1944 nam hij actief deel aan de overval op het distributiekantoor in Hank. Zijn verzetswerk groeide steeds verder uit en van het een kwam het ander.

Er werd hem gevraagd om mee te doen aan het ophalen van wapens, die afgeworpen zouden worden in de buurt van Helvoirt en bestemd waren voor de ondergrondse. De wapendropping bleek echter een valstrik te zijn van de Duitsers. Het kwam tot een schotenwisseling, waarbij één van de jongens dodelijk werd getroffen en er één zwaargewonde viel. Ze werden allemaal gearresteerd. Na een eerste verhoor werden de gevangenen in een vrachtwagen naar het kamp Vught gebracht en in de bunker opgesloten. Ze werden vaak en langdurig en niet bepaald zachtzinnig ondervraagd door de Sicherheitspolizei.

Dia 56 Jan Hak en Andre de Normandie

In de vroege ochtend van 29 juli 1944 werden elf jongemannen, waaronder naast Marius ook onderduiker Jan Hak op de fusilladeplaats nabij Kamp Vught geëxecuteerd. Om onbekende redenen bleef onderduiker André de Normandie s'Jacob dit lot bespaard; hij werd naar kamp Neuengamme afgevoerd maar overleed aldaar alsnog aan de ontberingen.

Dia 57 Otto A. Groeneveld en Gerrit van Rijswijk

Andere Dussenaren waarvan bekend is dat ze lid waren van de ondergrondse waren onder meer: Otto Groeneveld, schuilnaam Ome Ot, die de contacten onderhield met het districtskantoor in Breda en tot zijn onderduiken de leiding had over de groep Dussen. Otto was commies van beroep en in 1934 vanuit Roosendaal met zijn gezin naar Dussen gekomen. Hij was ook hoofd van Luchtbeschermingsdienst in Dussen. Dat had namelijk als voordeel dat je 's nachts de straat op kon, wat bijna alle andere burgers verboden was.

Ome Ot op de vlucht

Kort voor kerstmis 1943 ontsnapte Ome Ot aan gevangenneming door de Duitsers. Een te praatgrage onderduiker had zijn naam laten vallen en dat was de Duitsers ter ore gekomen. Terwijl Ome Ot met een onderduiker naar de Engelse radiozender zat te luisteren, reed er een SD-auto voorbij die even voorbij hun woning in de Hoek stopte. Otto verborg snel de radio terwijl de onderduiker naar het raam liep. Zonder zich om te draaien deed die verslag wat er zich op straat afspeelde. Ot wist genoeg en schoot snel in een paar klompen deed een oude jas aan, zette een pet op en nam de benen door de achterdeur. Daarbij passeerde hij de SD'rs op een paar meter die hem voor een boer aanzagen omdat ze veronderstelden dat de bewoner van het pand voor het raam stond.

De S.D.'rs slikte het verhaal en het vervalste persoonsbewijs van de onderduiker en dropen af, echter niet nadat ze de woning onderzocht hadden op eventuele belastende zaken. Die werden gelukkig niet gevonden. Ze hebben daarna nog twee keer een inval gedaan en het gehele pand overhoopgehaald, maar zonder resultaat. Ome Ot was echter wel genoodzaakt om in de Biesbosch onder te duiken. Hij was daar redelijk bekend want zijn ouders hadden er nog een boerderij gehad.

Zijn collega rijkscommies en sinds 1922 in standplaats Dussen werkzaam, Gerrit van Rijswijk, schuilnaam Den Dikken, was vooral belast met de distributie van bonkaarten en de levering van valse persoonsbewijzen, die onder andere door gemeentesecretaris Adriaan Snijders werden vervaardigd.

Nadat Groeneveld eind 1943 moest onderduiken volgde Van Rijswijk hem op als leider van de verzetsgroep Dussen.

Schuilplaats voor Engelse militairen

In de herfst van 1944 contacteerde Van Rijswijk burgemeester Mol met het verzoek om 28 Engelse militairen, die in de Overdiepsche Polder tegenover de Loswal/haven van Dussen ondergedoken zaten, in het kasteel van Dussen te mogen onderbrengen. De actie ging uiteindelijk niet door, omdat de commandant van de paratroepen er om begrijpelijke redenen de voorkeur aan gaf naar het reeds bevrijde zuiden te trekken, anders dan in het nog bezette noorden te worden ondergebracht. Niettemin werd wel gezamenlijk een bezoek gebracht aan de militairen in het door de Duitsers bezette bruggenhoofd ten zuiden van de Bergsche Maas. Mogelijk heeft burgemeester Van Mol toen ook besloten om onder te duiken in het reeds bevrijde zuiden.

Maar er waren nog meer Dussenaren bij het verzet betrokken: Bijvoorbeeld Jos Nederveen, een broer van Marius, die sergeant in het Nederlandse leger was.

Dia 58 Dokter van Vuure en Nol van Gennip

Maar ook dokter Van Vuure, schuilnaam Teun, die vrijwel van alles wat er in het verzet in de regio omging op de hoogte was. Hij verstreekte gratis

gezondheidszorg aan onderduikers, ook in de Biesbosch, en droeg zorg voor transport en installatie van geheime zenders. Artsen mochten ook in 'spertijd' de straat op en konden zodoende - al dan niet onder het mom van een visite of spoedgeval - het verzet helpen.

Nol van Gennip, die op kantoor bij de papierfabriek werkte, sloot zich in 1942 aan bij de 'ondergrondse' maar dook onder in maart 1944 na de spectaculaire overval op het geheel gemoderniseerde en op alle eventualiteiten ingerichte distributiekantoor te Hank, dat het gehele Land van Altena van bonkaarten voorzag.

Bij die geslaagde overval waarbij maar liefst 6.000 nieuwe stamkaarten met inlegvellen en 4.000 bonkaarten werden buitgemaakt, waren de Duitsers in grote verlegenheid gebracht.

Het afbranden van zijn woning aan de Straatweg zou dan ook het werk van wraaknemende Duitsers geweest zijn, omdat de vogel gevlogen bleek toen ze hem wilden arresteren voor die overval.

Het netwerk van de illegaliteit was echter veel groter, al liep men daar begrijpelijkerwijs niet mee te koop, integendeel.⁷

Ook vrouwen lieten zich niet onbetuigd en verrichtten als koerierster hand- en spandiensten voor de ondergrondse.

Dia 59 Directeur Braun van de papierfabriek

De directeur van de papierfabriek, Braun, werd na de oorlog beticht van Duitse sympathieën, terwijl uit officieel onderzoek juist bleek dat hij actief had bijgedragen aan de illegaliteit. In februari 1946 werd hij dan ook van alle 17 aanklachten onvoorwaardelijk vrijgesproken. Details hierover zijn te lezen in mijn boek over de geschiedenis van de papierfabriek

Dia 60 Villa Casa Cara met Ottolina van Vark

Hoewel hij geen verzetsman was, zat vlashandelaar Cees van Vark wegens 'hulp aan de vijand' met zijn dochter en jongste zoon in november 1944 zelfs enige tijd gevangen in het beruchte Oranjehotel in Scheveningen; de oudste zoon Willem Anton was ondergedoken.

Bij het plaatsen van geschut in hun tuin bij Casa Cara in den Hoek, hadden de Duitsers documenten ontdekt die daar begraven waren door een inmiddels vertrokken onderduiker die ook over een zender beschikte. Ze werden gedrieën tijdens de evacuatie in Almkerk opgepakt. Na dertien dagen werden de twee kinderen in vrijheid gesteld. Cees was een paar dagen eerder op transport gesteld naar Duitsland om daar te gaan werken.⁸

---

⁷ J. Buitkamp, *Verzet in West-Brabant*, deel 2, Biesbosch en Land van Heusden en Altena (1985) p.10.

⁸ Artikel van Marieke Oprel, kleindochter van Ottolina van Vark

Dia 61 Jan de Rooij uit Sprang-Capelle

Een bijzonder persoon voor wat betreft het verzetswerk in Dussen was Jan de Rooij. Jan was lid van de verzetsgroep André uit Sprang-Capelle en werd naar het Land van Heusden en Altena gestuurd om er de troepenbewegingen van de Duitsers in kaart te brengen en deze informatie over te seinen naar een zender in Capelle. Overigens had het verzet in de regio (Toon Verschoor) daarbij zo zijn bedenkingen omdat De Rooij tamelijk onvoorbereid op pad was gestuurd en volgens hen ook roekeloos te werk ging.

Hoe dan ook, via Gerrit van Rijswijk kwam Jan in Dussen terecht, waar hij in het schuurtje achter het boerderijtje van Johan Koekkoek begon uit te zenden. De Duitsers ontdekten de zender in de Muilkerk en dreigden de onschuldige bewoners van het boerderijtje te doden. De Rooij heeft zich toen aangegeven. Hij werd gevangengezet en naar Amsterdam gebracht. Daar bleef hij zwijgen onder verscheidene verhoren. Hij werd op 6 januari 1945 gefusilleerd.

P A U Z E

NEERGESTORTE VLIEGTUIGEN

Dia 62 Neergestorte vliegtuigen

Vliegtuigcrashes boven Dussen zorgden natuurlijk voor de nodige beroering in het dorp.

Op 22 september 1943 verongelukte een Duitse Dornier jachtbommenwerper in Dussen met aan boord piloot Sachs en vier bemanningsleden.

Dia 63 Dornier neergestort 22-9-1943

Het Duitse vliegtuig had zich te pletter gevlogen tegen de kanaaldijk, halverwege het Rommegat, in de buurt van café Den Blikken Emmer.

Gemeentesecretaris Adriaan Snijders maakte 's-nachts namens de gemeente een inspectietocht in de omgeving. Het was aardedonker en hij had over zachte obstakels op de weg moeten stappen. Bij het ochtendgloren werden in het Rommegat vier gesneuvelde Duitse militairen aangetroffen. Het werd Adriaan duidelijk dat hij deze militairen ongewild met voeten had getreden.⁹

Bij de ontploffing kwam ook Anton van der Pluijm (1920-1943) om het leven. We noemden hem eerder al als seizoenarbeider in Duitsland. Wat was er gebeurd?

Slachtoffer in het Rommegat

Den Blikken Emmer - ook wel Rooien Bart genoemd - werd als café, annex slagerij uitgebaat door de familie Van der Pluijm. Op die bewuste avond wilden

---

⁹ Han Snijders, *Geschiedenissen uit de families Heijs en Snijders* (2009) p. 45.

Anton en zijn vader Adriaan naar de Engelse zender luisteren. Broer Kees moest daar niets van hebben en ging buiten een ommetje maken. Dat bleek achteraf zijn geluk. Want toen ongeveer drie kwartier later bij het neerstorten van het vliegtuig ook een bom ontplofte, was Anton op slag dood en zijn vader zwaargewond met glas in zijn ogen. Hij lag onder een zware balk met een spijker dwars door zijn arm. Kees mankeerde niets, behalve dat zijn kleren aan flarden waren en hij helemaal de kluts kwijt was. Aart Peeters, die 300 meter verderop richting dorp woonde, was als eerste ter plaatse. Vader Adriaan werd naar een ziekenhuis in Utrecht vervoerd. Daar knapte hij enigszins op, maar bleef blind en keerde terug naar Dussen.

Dia 64 B17F bommenwerper neergestort 11-11-1943

Nog geen twee maanden later stortte op klaarlichte dag een Amerikaanse B.17F. bommenwerper (z.g. vliegend fort) neer ten zuiden van de Dorpsstraat in de Zijlmanispolder in Dussen.

Mevrouw Riet de Graaf-van Rijswijk (geb. 1934) uit Dussen wist zich dit nog goed te herinneren. Het vliegtuig kwam vanuit noordoostelijke richting laag over hun school en over het dorp gedenderd om uiteindelijk achter de slagerij van Frans Penninx in de Dorpsstraat neer te storten. Bij het horen van het angstaanjagende geluid van het neerstortende vliegtuig, kregen de leerlingen van de school in de Muilkerk opdracht om snel onder de banken te duiken. Daarbij kwam de regelmatige oefening van deze handeling uitstekend van pas. Maar nu was het echter menens.

Burgemeester Mol, de Nederlandse politie en Duitse militairen waren spoedig ter plekke. De wrakstukken van het enorme vliegtuig met een spanwijdte van maar liefst 32 meter werden door de Duitsers afgevoerd. Omdat het vliegtuig op de terugweg was, waren er gelukkig geen bommen meer aan boord. De bemanning was al eerder per parachute uit het vliegtuig gesprongen. Omdat het juist voorbij de bebouwing van Dussen in het open veld terecht kwam, ongeveer ter hoogte van waar thans de Provincialeweg loopt, deden zich daardoor geen persoonlijke ongelukken voor.

Dia 65 Boerderij van Piet Heijmans - Verbunt vóór de oorlog

Over een derde vliegtuigongeluk ter hoogte van de boerderij van Piet Heijmans vooraan in het Rommegat is minder bekend.

Vanaf sept 1944 voerden geallieerden regelmatig luchtaanvallen uit op binnenvaartschepen en andere doelwitten in de Bergsche Maas. Hiervoor werden jachtbommenwerpers van de RAF ingezet met boordwapens, raketten en vliegtuigbommen.

Dia 66 Havilland Mosquito neergestort in 1944

Op 6 juni 1944 stortte piloot J.L. Shaw met zijn Mosquito neer in Dussen. Vermoedelijk was het zo'n (deels houten) Havilland Mosquito

jachtbommenwerper die crashte in de Kerkstraat, vlakbij de boerderij van Piet Heijmans en de school van de nonnen; tussen de wrakstukken werd namelijk opvallend veel hout gevonden. Details van de vliegtuigcrash zijn niet achterhaald kunnen worden.

Dia 67 De verwoeste boerderij van Heijmans in mei 1945

Of de boerderij van Heijmans door deze vliegtuigcrash werd beschadigd, dan wel door andere oorzaken, daarover bestaan verschillende lezingen.

OPERATIE FALL BRAUN

Dia 68 Fall Braun

Die geallieerde luchtaanvallen op de scheepvaart in de Bergsche Maas hadden een oorzaak. In de herfst van 1944 begonnen de Duitsers aan de Bergsche Maas namelijk een tegenaanval voor te bereiden onder de codenaam Fall Braun. In combinatie met het Ardennenoffensief wilde men de haven van Antwerpen heroveren op de geallieerden.

Dia 69 Oorlogsmonument en boek

De slag om het Kapelsche Veer zou vijf weken in beslag nemen, waarbij zo'n 1200 militairen sneuvelden, waarvan circa 500 geallieerden (merendeels Polen, Canadezen en Belgische mariniers). Vijf verwoestende weken ook, waarin het fraaie vooroorlogse Dussen werd herschapen tot een puinhoop. De wilg die bij het monument staat, heeft de oorlogshandelingen van nabij meegemaakt en overleefd.

Dia 70 Aanvoer Duits oorlogsmaterieel in 1944

Er werd door de Duitsers een grote troepenmacht van circa 16.000 man, waaronder een ruim aantal genietroepen, in de regio samengetrokken; alleen al in Dussen arriveerden op één nacht maar liefst 1.600 soldaten. Dat was bijna net zo veel als het totaal aantal inwoners. Vanwege de geheimhouding werden ze in kleine groepjes ingekwartierd bij de burgerbevolking, terwijl het rollend materieel, waaronder veel tanks, werd opgeslagen in de talrijk aanwezige boerenschuren. Ook stond in de Voorste Hoek veel oorlogstuig opgesteld.

De Duitse Genieregimentsstaf werd in Dussen gevestigd en was verantwoordelijk voor de vaste communicatielijnen tussen de oversteekpunten Keizersveer, Capelsche Veer en Drongelen. De toren van de rooms-katholieke kerk van Dussen fungeerde als commandopost. Wegen werden zo nodig hersteld, tankhindernissen tijdelijk verwijderd.

Dia 71 Dussen onder water in 1944

Bij het eerder opblazen van de Keizersveerse brug door terugtrekkende Duitse troepen was echter ook de water- en elektriciteitsvoorziening vernield. Daardoor viel de polderbemaling uit en kwamen grote delen rondom Dussen onder water te staan. Een aantal watergemalen in de regio werd wel weer in bedrijf gesteld om gebieden droog te malen, maar de polders rond Dussen stonden in december 1944 nog helemaal onder water.

Dia 72 Duitse stellingen aan de Maas

In de nachtelijke uren werden geschutstellingen ingegraven. Voor het nodige graaf- en bouwwerk aan de Kanaaldijk werden de nog beschikbare werkkrachten onder de burgerbevolking van Dussen opgetrommeld. Overigens kregen de arbeiders hiervoor wel gewoon loon uitbetaald dat door het gemeentebestuur in de persoon van gemeenteambtenaar Toon Jans werd uitgekeerd.

Ter hoogte van de Kalversteeg hadden de Duitsers een nep-artillerieopstelling geplaatst die regelmatig door de geallieerden bestookt werd. Maar er werd natuurlijk ook echt geschut geplaatst, onder meer bij Casa Cara en aan de Baan bij klompenmakerij Bouman.

Alle geheimhouding ten spijt waren de geallieerden toch goed op de hoogte van de plannen van de Duitsers. De opbouw van de troepenmacht in het Land van Heusden en Altena leidde namelijk tot hevige beschietingen van geallieerde zijde.

Dia 73 Duitse graven bij hervormde kerk

Dat resulteerde in een aantal slachtoffers aan Duitse kant in Dussen Binnen toen een granaat op een schuur vol Duitsers viel. De gesneuvelde militairen werden 's nachts per draagbaar naar het protestantse kerkhof gebracht en daar begraven.

Dia 74 Evacuatie

EVACUATIE

Door de beschietingen over en weer, werd het steeds onveiliger en de inwoners van Dussen werden geheel onvoorbereid gesommeerd te evacueren; met Allerzielen 2 november 1944. In eerste instantie alle bewoners tot aan de 2de Hoek (Muilkerk). De bewoners ten noordwesten daarvan mochten voorlopig nog blijven.

Dia 75 De evacuatie uitgebeeld in de optocht van 1955

Bepakt en gezakt, te voet met de handkar, kruiwagen of kinderwagen, op de fiets, met paard en kar, trok een lange, treurige stoet evacuees over de Kornsedijk naar meer noordelijk gelegen gebied: Almkerk, Nieuwendijk,

Uitwijk, Rijswijk, Werkendam, De Werken, Sleeuwijk, Woudrichem, enzovoort. Een aantal stak zelfs de Merwede over.

Janus Reijnaars geëvacueerd

Ook touwslager Janus Reijnaars moest evacueren. Onderweg ging het al vrij snel mis. Ter hoogte van de Krekeldraai bij de kruidenierswinkel van Jos Hak, werden de evacuees beschoten en moesten ze in allerijl dekking zoeken langs de kant van de weg. Dat zorgde voor de nodige consternatie en paniek maar ze bleven gelukkig ongedeerd.

Als eerste werd overnacht bij klompenmaker Gerrit Lensvelt aan de Dussendijk en de volgende nacht bij Flip Raams aan de Korn. Na enig rondvragen konden ze terecht bij Van Dalen aan de Kornse Sluis waar ze twee weken bleven.

Toen ook aan de Korn het bevel gegeven werd om te vertrekken, zijn ze naar Sleeuwijk gegaan waar ze op drie verschillende adressen gelogeed hebben. Van Sleeuwijk werd vervolgens doorgereisd naar Woudrichem. In de veste verbleven ze langere of kortere periodes op vier verschillende adressen.

Dia 76 Gezinnen geëvacueerd in Rijswijk

Bewoners van Dussen Binnen en de Baan evacueerden ook wel naar den Hill of Babyloniënbroek. Toen het daar te gevaarlijk werd, probeerde men over het ijs van de ondergelopen polder Den Duijl te vluchten, maar dat mislukte, omdat het ijs te dun was. Uiteindelijk kon men toch in meer noordelijk gebied komen, zoals in Rijswijk en Andel of in Poederrijen.

Ook de Biesbosch was een toevluchtsoord. Ter hoogte van Werkendam vonden in een lange schuit maar liefst 60 Dussenaren onderdak. Onder hen twee gezinnen van tien kinderen, waarvan één gezin afkomstig van de Korn.

Kolenschip aan de Sluis

Toen een groot deel van de inwoners van Dussen al geëvacueerd was, lag er in de haven van Dussen nog een schip vol steenkool aan de kade. Omdat er een groot tekort aan brandstof was, werd dit door de achtergebleven bewoners leeggehaald. Daarbij moesten zij wel de Duitse wachtpost passeren bij de bakkerij van Bernard van Dijk aan de dijk bij de aansluiting met de Muilkerk. Het grote aantal mensen, die een kennelijk overtuigend verhaal hadden, overdonderde de wachtlopende Duitse soldaat dermate dat hij hun vrije doorgang verleende naar de Sluis. De door het lawaai en bedrijvigheid gealarmeerde geallieerden aan de overkant van de Bergsche Maas schoten lichtkogels af om te zien wat er gaande was. Een activiteit die door de kolensjouwers werd gewaardeerd, omdat ze nu beter zicht hadden op hun werkzaamheden. Ze realiseerden zich echter niet dat dit doorgaans het startsein vormde voor zware beschietingen vanaf de overkant van de rivier.¹⁰

---

¹⁰ Interview Gert Schermers, Sliedrecht, in juli 2011.

In december 1944 werd ook de Korn tot aan de Kornse Buitenkade ontruimd. Maar één maand later bleek ook de toestand aan de Kornse Buitenkade te gevaarlijk, zodat men ook daar de wijk moest nemen.

Dia 77 Wapen van Emmikhoven, evacuatieadres

De Zusters van het klooster uit het Rommegat en kapelaan De Rooy genoten gastvrij onderdak in Almkerk in het Wapen van Emmickhoven van Cor van Dijk. Ook de schipper, die zijn schip vol steenkool in de haven van Dussen had moeten achterlaten, nam er zijn intrek. Evenals het grote gezin van Jan van Tilborg en Cor Hofmans. Op een gegeven moment waren er wel 100 personen en zat het Wapen echt mudjevol. Elke morgen werd door de kapelaan de H. Mis gelezen en 's zaterdags nam hij de biecht af. Ook werden er pasgeborenen gedoopt.¹¹

Doorgaans werden evacuees naar de mogelijkheden opgevangen, hoewel er ook wel een aantal voorbeelden zijn waarbij minder naastenliefde werd betracht. Die opvang was overigens niet geheel vrijwillig want door de lokale de overheid werd de verplichting uitgevaardigd om evacuees in huis op te nemen, op straffe van zelf uit huis gezet te worden. Echt honger werd er niet geleden. Wel was de voeding tamelijk eenzijdig en was er een tekort aan specifieke producten zoals koffie, zeep en ook medicijnen.

'Het schip van burgemeester Mol'

Burgemeester Mol zat op dat moment in bevrijd gebied; in de Langstraat. Hij werd er tot voorzitter benoemd van de stichting Zuid Helpt Noord, een steunorganisatie voor het Land van Heusden en Altena, die in de maanden vóór de bevrijding geld, maar vooral middelen, inzamelde om direct ná de overgave door de Duitsers de zwaar getroffen bevolking in deze regio te kunnen helpen.

Hierdoor konden al daags na de bevrijding ruim 180 ton levensmiddelen en 3.000 paar klompen ingeladen worden in twee schepen die in de haven van Waspik voor anker lagen. Hoewel het nog een week duurde alvorens de vereiste vergunningen verstrekt werden kon op zondag 13 mei 1945 koers gezet worden naar de haven van Werkendam.

Dia 78 De haven van Werkendam

Hier werden ze door de bevolking met enorm veel blijdschap en enthousiasme ingehaald. Er speelden zich ware bevrijdingstaferelen af op de Werkendamse kade. De voorraden werden gedistribueerd over de plaatsen Werkendam, Sleeuwijk, Woudrichem, Veen en Almkerk, waar ook een groot aantal evacuees uit Dussen verbleven. Daarbij was het een beetje wrang te constateren dat een

---

¹¹ Cees de Gast, Het Wapen van Emmickhoven een schuilplaats voor evacués, in: *Historische Reeks Land van Heusden en Altena*, deel 19 (2010) p. 264-274.

enkele ingezetene zich daarbij afvroeg ‘of dat de evacuees ook moesten meedelen in de aangevoerde voorraden’.

Dat liet echter onverlet dat het aansprekende initiatief van deze Langstraat-hulpexpeditie na de oorlog bij de inwoners van het Land van Heusden en Altena lang in hun herinnering bleef voortleven als ‘het schip van burgemeester Mol’.

Dia 79 Schade aan de Sluis in Dussen

We keren weer terug naar de kerstnacht van 1944 toen de geallieerde beschietingen op Dussen geïntensiveerd werden en in de dagen daarop onverminderd werden voortgezet. Doelwit waren onder meer de toren van de kerk aan de Sluis, vanwege de commandopost, en de bebouwing aan de dijk omdat men daar Duitse soldaten vermoedde.

Dia 80 Oorlogsschade in Dussen Binnen

Ook vond er in januari 1945 een fosforbombardeмент plaats op de boerderijen en schuren in Dussen Binnen en een deel van de Muilkerk, omdat daar Duitse troepen en materieel zouden zijn ondergebracht. Dat bleek echter een misvatting, want vanwege de aanhoudende beschietingen waren de Duitsers ondertussen meer noordelijk, in Almkerk, gelegerd.¹²

Dia 81 Wacht im Westen en Britse soldaten

De hevige gevechten om het Duitse bruggenhoofd bij Capelsche Veer waren voor de Duitsers voer voor propaganda. Er werd zelfs een hele pagina met foto's aan gewijd in de soldatenkrant *Wacht im Westen* van 4 februari 1945.

De middelste foto links zou zomaar in het Rommegat ‘geschoten’ kunnen zijn. Daar komt vermoedelijk ook het verhaal vandaan dat er in de straten van Dussen vuurgevechten zouden hebben plaatsgevonden tussen Duitsers en geallieerden.

Dia 82 Mijnevelden aangelegd in Dussen

Na twee mislukte aanvallen van Poolse - en één van Britse eenheden, bleek een aanval van de Canadezen wel succesvol. Het werd de Duitsers duidelijk dat een doorsteek naar het zuiden niet zou lukken. Om verder oprukken door de geallieerden naar bezet gebied te beletten, werden half februari 1945 de toegangswegen naar Dussen afgegrensd door een viertal velden met ieder zo'n 40 antitankmijnen. Deze zogenaamde ‘Minensperre’ werden gelegd bij de aanlegstoep van het Capelsche Veer aan de Dussense kant, in de Rommegatschedijk op de kruising met de Veerweg, in de Loswal ter hoogte van de boerderij van Meijers en in de (vooroorlogse) Pleunesteeg.¹³

Verder werd het omringende polderland - voor zover het al niet onder water stond door het uitvallen van bemaling - onder water gezet, waardoor transport

---

¹² D.L. Roitero, *Fall Braun, de strijd om het Kapelsche Veer 1944-1945* (1991) p. 72 e.v.

¹³ Archief Mijn- en Munitie Opruimingsdienst (MMOD), Mijnenkaarten, Mine Field 21 Army group, vernieuwd en voltooid dec.1947, karteringsafdeling staf MMOD.

van zwaar materieel louter en alleen mogelijk was via het bestaande hoger- en drooggelegen maar wel ondermijnde wegennet.

Dia 83 Landmijnen in de Pleunesteeg

De Duitse troepen die de regio bevolkten bestonden in eerste instantie uit wat oudere lichten, aangevuld met Wit-Russische hulpstroepen, die slechts licht bewapend waren. In november/december 1944 waren daar geharde en niets en niemand ontziende fronttroepen voor in de plaats gekomen.

Die hielden flink huis in Dussen. Kozijnen, ramen en deuren werden uit gebouwen en woningen gesloopt om gebruikt te worden bij de bouw van geschutstellingen in de Kanaaldijk. Ook ledikanten, beddengoed, meubilair, serviesgoed, keukengerei en andere gerief werden daarheen gesleept. De resterende door de bewoners achtergelaten inventaris werd grotendeels gestolen of vernield. Zo werd kleding gebruikt voor het aankleden van imitatiepoppen - gemaakt van stro - die bij nepkanonnen werden gezet om de Engelse piloten te misleiden.

Dia 84 Propagandaleuzen op gebouwen in Dussen

Ter ondersteuning van het moreel van de Duitse fronttroepen werden vooral grote gebouwen beklad met allerlei oorlogsleuzen, waarbij men suggereerde nog steeds in de 'Sieg' te geloven. Toen het voorjaar aanbrak, groeide in de verlaten woningen gras op het tapijt en hadden vogeltjes zich genesteld in kapotte lampenkappen. Vloeren in woningen waren opgebroken en de ruiten stuk. En overal zaten ratten, die door de Duitsers ook nog eens gevoerd werden, wat de plaag nog vergrootte.

Dia 85 Totaal verwoeste panden in Dussen Binnen

Omdat een doorbraak naar het zuiden mislukte werd een groot deel van de Duitse troepen teruggetrokken. Daarbij werd veel zinloos vernield of ondermijnd. Boerderijen in Dussen Binnen werden compleet leeggeroofd en daarna in brand gestoken. Met Pasen 1945 werden maar liefst zeventien boerderijen in Meeuwen en Dussen in de as gelegd.¹⁴

Dia 86 Werken in Duitsland

GEDWONGEN WERKEN IN DUITSLAND

Bewoners geëvacueerd, het dorp deels afgebrand of in puin, en een groot deel van de jongemannen afgevoerd naar Duitsland om er te werken. In 1944 werd namelijk de 'totale arbeidsinzet' van kracht: de leeftijdsgrenzen werden verruimd en er werden regelmatig razzia's gehouden.

---

¹⁴ Regionaal Archief Gorinchem (RAG), krant *De Partisaan*, 27 juni 1946, p. 2 en 11 juli 1946, p. 3.

Boerenzoon Jos Verhoeven ontliet die maatregelen omdat hij als landbouwer een bijdrage leverde aan de voedselvoorziening. Meester Van Hoven kreeg een ‘ausweiss’ omdat hij onderwijzer was. Veel andere dorpsbewoners waren wel de pineut. Van enkelen konden we hun verhaal optekenen.

Dia 87 Wim Leenhouts en zijn broer Koos

Dubieuze rol marechausees bij Arbeitseinsatz

Wim Leenhouts, zoon van klompenmaker Marinus Leenhouts was een van die slachtoffers. Volgens Leenhouts speelden de lokale marechausees Erkelens (commandant) en Beugelink daarbij een dubieuze rol. Leenhouts werd eind 1942 opgeroepen voor een medische keuring in Dordrecht, werd goedgekeurd en kreeg begin 1943 de aanzegging zich te melden voor werk in Duitsland. Volgens getuige marechausee Kamp was zijn naam door commandant Erkelens in hoogst eigen persoon aan het arbeidsbureau in Dordrecht doorgespeeld. Erkelens en Leenhouts mochten elkaar niet zo. Erkelens had Leenhouts al eens opgepakt voor illegaal slachten en voor zijn wildstroperspraktijken. Naar aanleiding van deze ‘akkefietjes’ had hij ook huiszoeking verricht bij Leenhouts thuis.

Omdat Leenhouts de oproep om te gaan werken in Duitsland aanvankelijk negeerde, werd hij door Erkelens en Beugelink bij herhaling gemaand zich te melden. Ook werd hij bedreigd met de woorden ‘Als je niet weggaat, dan zul je wel ergens anders terecht komen.’ Leenhouts polste Janus de Laat in de Biesbosch, of hij daar kon onderduiken, maar zag daarvan af omdat politiepostcommandant Keller van Hank, die goed bevriend was met Erkelens, er regelmatig over de vloer kwam. Uiteindelijk meldde hij zich toch maar, mede op aandringen van zijn moeder die zeer ongerust was, om in Duitsland te gaan werken. Volgens zijn getuigenis: ‘een ellendige tijd waarbij hij ook veel slaag kreeg’.¹⁵

Dia 88 Rode Kruis registratie van Koos Leenhouts

Jacobus (Koos) Leenhouts (1900-1945), arbeider bij papierfabriek en ongehuwde oom van Wim, woonde bij zijn ouders aan de Nieuwesteeg. Hij werd eveneens opgeroepen om in Duitsland te gaan werken. In het archief van het Rode Kruis zijn alleen gegevens over zijn overlijden gevonden, niets over zijn tewerkstelling. Hij is op 14 april 1945 overleden en daarna begraven op de begraafplaats Osterholz in Bremen, grafnummer N 729, waar hij nog steeds ligt. Tegen het einde van de oorlog werd door de heer Buying een **standaardverklaring** afgegeven dat hij aan de gevolgen van hartzwakte was overleden.

---

¹⁵ SALHA, archief H.J.M. Mol, 1940-1982, (toegang 0417) Onderzoeksrapport J. de Letter, 6 augustus 1945, n.a.v. proces-verbaal opgesteld door de Dienst Grensbewaking en Vreemdelingen te Vaals.

Dia 89 Ouderlijk huis van Dorus de Ronde

Dorus de Ronde werd ook gedeporteerd om in Duitsland te werken. Desondanks trouwde hij op 29 augustus 1943 in de katholieke kerk van het Duitse plaatsje Schierstein - aan de Rijn, tussen Wiesbaden en Mainz - met Jo van Steijn uit Dussen. Jo was voor deze gelegenheid naar het vijandelijke Duitsland afgereisd. Als getuigen fungeerden Dorus' lotgenoten: Adriaan van Hees en Theodorus van der Pluijm. Dorus keerde behouden terug bij zijn Jo.

Dia 90 Raadhuis van Rijswijk

In de nadagen van de oorlog werd een aantal Dussenaren bij een razzia op hun evacuatieadres opgepakt. Adriaan Schermers en zijn broer Gert, van de Kornse Buitenkade, Huib en Leen van Tilborg (uit de Muilkerk), Wout van Tilborg en Piet Verhoeven (Binnen) werden ondergebracht in het raadhuis van Rijswijk en via Gorcum in Utrecht op de trein naar Gronau in Duitsland gezet. Huib van Tilborg zag kans tijdens de reis de benen te nemen.

Gevlucht uit Duitsland

Vluchten was risicovol. Als men gepakt werd, wachtte het concentratiekamp. Met een aantal lotgenoten besloten ze toch een vluchtpoging te wagen. Een boer met nazisympathieën snauwde hen van de deur met de woorden: 'Zie maar gauw bij Willemientje (Koningin Wilhelmina) te komen, maar ze zullen je wel eerder oppakken.' Ondanks dat ze veel Duitse soldaten tegenkwamen, lieten die hen ongemoeid. Sommigen adviseerden hen zelfs over de beste route naar huis. Uiteindelijk loodste een Duitse boer met een smokkelverleden hen via wat binnenpaadjes de grens over. Na een kleine maand waren ze weer terug in Nederland. Ze mochten daarbij zeker van geluk spreken.¹⁶

Dia 91 Jan Willem de Rooij

In tegenstelling tot zijn broer Bas de Rooij, die zich vrijwillig had aangemeld, moest **Jan Willem de Rooij** zeer tegen zijn zin in Duitsland gaan werken. Na de overgave door de Duitsers probeerde hij zo snel mogelijk weer thuis te komen. Zijn thuisreis vol hindernissen en ontberingen stakte echter bij de Heusdense brug, die opgeblazen was. Jan Willems verlangen naar huis was echter zo groot dat hij probeerde met een wrak bootje de Bergsche Maas over te steken. Die poging mislukte en omdat hij niet kon zwemmen, verdronk hij jammerlijk.¹⁷

Dia 92 Kees Schalken in Neuengamme

De pas 17-jarige **Kees Schalken (Bzn)**, broer van Jans Domenie-Schalken, werd op een zondag in oktober 1944 opgepakt bij een razzia in Geertruidenberg; dat n.b. één maand later bevrijd werd. Twee maanden later overleed Kees onder

---

¹⁶ Persoonlijke brieven van Adriaan Schermers aan zijn verloofde Bets van Tilborg, beschikbaar gesteld door Gert Schermers.

¹⁷ Mondelinge overlevering d.d. 13 juni 2012 door Riet de Graaf-van Rijswijk (geb. 1934) uit Dussen.

erbarmelijke omstandigheden in het KZ Mittelbau- Dora in Neuengamme. Hier werden onder meer de V1 en V2 raketten geproduceerd. Van zijn vijf lotgenoten die bij dezelfde razzia werden opgepakt keerde alleen Koos van Biesen uit Geertruidenberg terug. Deze woog bij zijn thuiskomst in juni 1945 nog slechts 30 kilo.

BINNENLANDSE STRIJDKRACHTEN

Dia 93 De B.S. afd. Dussen onder bevel van Gert Schermers

Tegen het einde van de oorlog werden de O.D. (Ordedienst) en het distributienetwerk samengevoegd tot de zogenaamde B.S. (Binnenlandse Strijdkrachten). Het districtscommando van de B.S. was in Almkerk gevestigd, waar marechaussee Wim Everse later als commandant werd aangesteld. Gert Schermers fungeerde als commandant van de afdeling Dussen.

De leden van de B.S. groep Dussen waren voor een deel ex-militairen die al in 1941 waren aangeworven voor de Dussense O.D.-afdeling. Daarnaast werd ook een aantal burgers lid. Uitvalsbasis vormde de woning van Toon van Honsewijk bovenaan de stoep van de Oude Straat.

Omdat het Militair Gezag zich vooralsnog na de bevrijding niet in de regio liet zien, nam de B.S. de taak op zich het centrum van Dussen hermetisch af te sluiten. Dit om ongewenst bezoek zoals plundersaars te voorkomen en bewoners pas toe te laten nadat het gebied mijnenvrij was gemaakt.

Mijnen ruimen

De Mijnopruimingsdienst in Dussen bestond uit: Job Jacquemijns uit Almkerk, een Oostenrijkse militair, Helmut Chilla, met de schuilnaam Gerrit Borgers (of Bongers) en Henk Botterblom uit Nieuwendijk. Henk vertelt daarover: ‘de mensen mochten het dorp niet in, het lag er vol met munitie en mijnen. Er zat bijvoorbeeld een steelhandgranaat aan de deur van het raadhuis. Alles was kapotgeschoten, er lag veel troep op straat, zo’n ravage dat kun je haast niet voorstellen. We hebben er zo’n 30 mijnen geruimd. Tijdens het ruimen aan de Rommegatsedijk werd ook wel gebruik gemaakt van een groep krijgsgevangenen Duitsers, die schouder aan schouder de hele dijk moesten afprikken. Daarna lieten we ze er nog een keer overheen lopen, ter verzekering dat ze hun werk goed deden.’

De gevonden mijnen en munitie werden met paard en wagen van Adriaan Dekker Sr. afgevoerd naar de Loswal om daar tot ontploffing te worden gebracht.

De bewapening van de B.S. was afkomstig van Duitse militairen die op 5 mei 's ochtends in Almkerk ontwapend waren. Overigens duurde het in Dussen wel wat langer alvorens alle Duitsers ontwapend en vertrokken waren.

Afrekening

Zonodig werden door de B.S. NSB'ers en collaborateurs gearresteerd die werden opgesloten in de forten van de Nieuwe Hollandse Waterlinie.

Dia 94 Schoolmeester B. van Hoven

Schoolmeester Van Hoven had een vrijstelling gekregen om in Duitsland te gaan werken, dit ten behoeve van het onderwijs aan de schoolkinderen in de Muilkerk. Na de oorlog dienden iedereen met zo'n 'ausweiss' zich bij de BS te melden om te controleren of zij mogelijk gecollaboreerd hadden met de Duitsers. Door toedoen van vier dorpsgenoten diende ook meester Van Hoven zich elke dag bij de BS in Almkerk te melden, wat hij uiteraard als enorm vernederend ervaarde.

Hierdoor komen zijn aanklachten ten opzichte van andere personen in Dussen, waaronder Jos Nederveen, ook in een wat ander daglicht te staan.

Niettegenstaande de inzet van de mensen van de lokale B.S. gebeurden er toch nog ongelukken. Zo reed een inwoner van Dussen met zijn kar vol puin op de Loswal op een antitankmijn, omdat hij de instructies van de wachtlopende B.S.-ers genegeerd had.

Dia 95 Raadhuisramp

ONTPLOFFING RAADHUIS DUSSEN

Een van de meest dramatische gebeurtenissen van de Tweede Wereldoorlog in Dussen was de ontploffing van het raadhuis, notabene na de bevrijding op 22 mei 1945, waarbij vijf slachtoffers te betreuren vielen.

Dia 96 Raadhuis en gedenkteken

Burgemeester Mol in gezelschap van twee leden van de B.S. had na een eerste inspectie van het raadhuis gewaarschuwd om niet de kelder in te gaan vanwege mogelijk ontploffingsgevaar. Een vijftal mannen, waaronder de 2 B.S.'ers die voor de bewaking waren achtergebleven, zijn later die dag toch in de kelder afgedaald. Daarbij is een trucmijn ontploft en werd het raadhuis compleet weggevaagd.

Dia 97 Puinresten van het raadhuis

Mijn vader was die bewuste dag aan het werk aan de Korn om aan het huis en de bakkerij van Bernard van Dijk, zijn schoonvader, de oorlogsschade te repareren. Jord van Beurden kwam voorbij en vroeg of Jan soms meeding naar de Sluis. Hij deed dat niet, wilde eerst zijn werk afmaken.....

Diezelfde dag liet Jord van Beurden, kassier van de Boerenleenbank, het leven bij de raadhuisramp.

Dia 98 Burgemeester Mol

Sommige kranten maakten het wel erg bont door hun berichtgeving te voorzien van de kop: 'Stoute kinderen verwoesten raadhuis van Dussen' (Het Vrije Dagblad) of 'Onvoorzichtigheid gestraft' (Het Vrije Volk). Voor de familie van de slachtoffers grievende berichtgeving.

Dia 99 Johan Schalken slachtoffer van raadhuisramp

Behalve Jord van Beurden en de twee achtergebleven BS'ers: Klaas Kroon en Cornelis van der Stelt, verongelukten ook gemeentebode Gert van Biesen en arbeider papierfabriek Johan Schalken. Nand Schalken raakte zwaargewond.

Dia 100 Klaas Kroon slachtoffer raadhuisramp

Klaas Kroon, onderduiker in Dussen sinds 1943 en afkomstig uit Hoog Blokland, was een oud-marineman, collega-commies van Gerrit van Rijswijk en tevens zijn a.s. schoonzoon en ordonnans bij de B.S. Zijn uitvaart in Hoog-Blokland werd met veel ceremonieel omgeven. Daarbij schitterde de Gemeente Dussen door afwezigheid.

Verbitterd mens

Voor Gerrit van Rijswijk eindigde de oorlog niet met de bevrijding in mei 1945. Teleurgesteld en verbitterd pakte hij zijn werk bij de belastingdienst weer op. Waar anderen, zoals burgemeester Mol, gepromoveerd werden, bleef de waardering voor zijn verzetswerk uit. Hij keerde niet terug naar Dussen. Vermoedelijk vanwege onenigheid met burgemeester Mol over de berichtgeving van de raadhuisramp waarbij hij zijn a.s. schoonzoon had verloren maar ook over andere zaken. Hij werd bestuurslid van de Stichting 40-45 die zich inzette voor verzetsmensen en hun familie of nabestaanden.

Ondertussen uitte hij verdachtmakingen tegen burgemeester Mol inzake diens medewerking aan de illegaliteit. Ook legde hij een heel dossier aan van in zijn ogen foute personen in zijn naaste omgeving tijdens de bezetting. Het bleef hem zijn hele verdere leven achtervolgen. Hij overleed in 1969. Het belastende dossier werd door zijn dochter Nelly na de dood van haar vader verbrand omdat ze niet wilde dat deze stukken een eigen leven zouden gaan leiden zonder dat iemand deze in juiste context kon plaatsen.

De tijd ontbreekt omdat nu allemaal uit de doeken te doen. De achtergronden en details over deze affaire zijn beschreven in deel 2 van 'Kleine geschiedenissen van Dussen'.

TERUGKEER EN HERSTEL

Dia 101 Terugkeer en herstel

Begin juli 1945 was het zover dat het sein veilig gegeven kon worden en mochten de inwoners van Dussen naar hun huizen terugkeren.

Dia 102 Verwoesting aan de Korn in 1945

De Kornse sluis bleek stuk maar via planken kon men er toch overheen. Er was veel schade aan huizen en boerderijen. Bomen waren stukgeschoten of omgehakt en overal waren granaattrekkers. Hier en daar stonden nog versperringen en poppen op de weg, verkleed als nepsoldaten.

Omdat het ruim zes weken geduurd had alvorens de bewoners weer in Dussen arriveerden, bleef het dorp gevrijwaard van bijtjesdagtaferelen zoals die bijvoorbeeld in Werkendam zich wel voordeden. De dorpsbewoners hadden wel wat anders aan hun hoofd. Wel werden feestelijkheden op touw gezet, als een verlaat eerbetoon aan de bevrijding en om geld in te zamelen voor de zwaarst getroffen.

Dia 103 Advertenties van vermiste spullen

De weduwe Van Rijswijk en haar twee kinderen Jaap en Riet vonden bij thuiskomst hun woning in Dussen Binnen flink beschadigd en compleet leeggeroofd. Alle ruiten lagen eruit en er stond letterlijk niets meer in huis. Dankzij een hulppakket van het Zweedse Rode Kruis werden zij voorzien van de allernoodzakelijkste dingen. Overigens was het wel schrijnend te constateren dat niet alleen Duitsers zich aan roof schuldig hadden gemaakt. Zo kreeg mevrouw Van Rijswijk van een buurtbewoonster melk ingeschonken uit haar eigen melkkoker en liepen andermans kinderen in kleren van haar dochter. Andere inwoners hadden soortgelijke ervaringen.

Via advertenties in het *Heusdens Nieuwsblad* probeerden enkele inwoners hun vermiste maar kennelijk dierbare spullen alsnog terug te krijgen.

Dia 104 Hulpgoederen en Fanfare

Later werd extra hulp geboden door de levering van goederen beschikbaar gesteld door het dorp Leerdam. In Leidschendam werd een glasactie georganiseerd voor de gemeente Dussen die maar liefst 800m² glas opleverde. Daarbij kwamen ook nog 22 schilderpatroons en –gezellen het glas plaatsen.

Dia 105 Delegatie HARK bij hotel De Zwaan

De Hulp Actie van het Rode Kruis (HARK) leverde drie trucks met hulpgoederen op die door het gemeentebestuur aan de Putte met enig ceremonieel en fanfaremuziek werden ontvangen.

De goederen werden opgeslagen in de R.K. Jongensschool en van daaruit verdeeld onder de behoeftige bevolking. Hoofdonderwijzer Simonis hield er in Dussen nog een scheldnaam aan over.

Dia 106 Bezoek Prinses Juliana

Het waren de eerste tekenen van een voorzichtig herstel. Het bliksembezoek van Prinses Juliana in mei 1946 was bovendien een signaal dat ook de nationale overheid aandacht had voor het oorlogsleed van Dussen. Jammer was wel dat Hare Majesteit de enorme menigte verzameld aan De Sluis slechts vanuit haar automobiel vriendelijk toezwaaide om snel voort te gaan op haar tocht door het Land van Heusden en Altena.

MEER OORLOGSSLACHTOFFERS

Dia 107 Andere oorlogsslachtoffers uit Dussen

Behalve bij de raadhuisramp, vielen er aan het eind van de oorlog nog meer slachtoffers te betreuren:

Frans Leeggangers, de echtgenoot van Lena Rijken, wonende aan de Hoogendijk, arbeider bij papierfabriek, overleed op zondag 17 april 1944 bij een geallieerde luchtaanval op de Keizerveerse brug. Daarbij werd de boerderij van Gert van Dijk aan de Straatweg, waar Frans toevallig op de fiets passeerde, door een bom getroffen.

Johanna van den Broek (1924-1945), dochter van Adriaan van den Broek van herberg D'n Boerendans en vriendin van Joske Verhoeven, kwam om bij een bombardement aan de Korn in januari 1945.

Net als Christina van Hoven (1913-1944). Zij dacht met haar gezin in de schuur van Dirk Dekkers aan de Korn bescherming gevonden te hebben tegen het bombardement op 25 december 1944. Helaas werd de schuur geraakt door een granaat en werd zij daarbij door een scherf dodelijk getroffen. Haar man Huib Rijken en de twee kinderen bleven ongedeerd.¹⁸

Bij een bombardement van de geallieerden op Nieuwendijk op 12 december 1944 kwamen ook evacuees uit Dussen om het leven:

---

¹⁸ Bron: e-mail Bob Rijken d.d. 14 januari 2014.

Bastiana Verhoeven (1924-1945), dochter van Arie Verhoeven en Adriana van de Assem uit de Muilkerk (A90) naast de gereformeerde pastorie;
Adriaan Visser (1917-1944), geboren Dussen maar woonachtig in Nieuwendijk;

Adrianus Cornelis van den Broek (1935-1945), jongste zoon van Adriaan van den Broek en Dora Akkerman van herberg De Boerendans aan de Korn liet het leven bij een ongeval in De Werken/Sleeuwijk.

Tijdens de evacuatie vielen ook slachtoffers vanwege de geleden ontberingen: Pastoor E.J.M. Janssens de Horion (1868-1945), pastoor te Dussen sinds 1912, overleed op 20 maart 1945 aan de gevolgen van dysenterie op zijn evacuatieadres in Nieuwendijk bij de familie Heystek. Werd begraven in Woudrichem maar later herbegraven in Dussen.

Maria Johanna Staal (1858-1945), echtgenote van Josephus van Steen van de Villa Anna Maria, stierf op haar evacuatieadres te Uitwijk en werd later bijgezet in het familiegraf in Dussen.

Franciscus Hendrikus Schelle uit Dussen (1943-1945) overleed op 9 mei 1945 te Almkerk. Nederland was net een paar dagen bevrijd, maar de ontberingen geleden tijdens de evacuatie hadden zo'n aanslag gepleegd op de broze gezondheid van kleine Frans, dat hij het leven liet. Hij werd twee dagen later op het rooms-katholieke kerkhof van Woudrichem ter aarde besteld.

Voormalig dorpsgenoot Henk Boender (1917-1945), zoon van schoolhoofd Boender uit Dussen en destijds gemeentesecretaris te Giessen maar in de bezettingsjaren ook werkzaam in de illegaliteit, werd door de Duitsers kort voor de bevrijding opgepakt en gefusilleerd.

Johannes Hendrikus (Drik) van der Pluijm (1910-1945), echtgenoot van Antonia Petronella Hamers en broer van Tonia van der Pluijm, verongelukte op 19 juni 1945 toen hij op de Loswal, ter hoogte van het voormalige woonwagenkamp met paard en wagen op een antitankmijn reed; het paard overleefde het ongeluk.

Dia 108 Einde - verkoop boekjes